

захисту цілісної свідомості і підтримки стабільної самооцінки. Очевидно, що психологічний захист може бути успішним або неуспішним, конструктивним або деструктивним. За своїми проявами – це форма несвідомої психічної активності, що формується в онтогенезі на основі взаємодії типологічних властивостей з конкретно-історичним досвідом розвитку особистості в певній соціальній культурі.

Юнаки часто мають потребу в захисних механізмах, адже вони пом'якшують почуття невдачі, усувають тривожність, захищають від психічних травм і підтримують почуття адекватності та власної гідності. Але це різновид самообману, перекручення дійсності для захисту позитивного образу Я.

Механізми психологічних захистів у студентів можуть призводити до негативних наслідків: розриву стосунків з оточуючими, підвищення чутливості до критики та стресів, невміння будувати міцні стосунки, систематичного повторення однієї й тієї самої життєвої ситуації як неусвідомленого сценарію свого життя. Такі люди потребують підтримки, бо за її відсутності може настати байдужість, напруженість та тривожність.

Перспективою подальшої роботи є емпіричне дослідження гендерних відмінностей використання юнаками механізмів психологічного захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бекмаханова Е. К. Проблема психологической адаптации студентов. – Алма-Ата, 1983. – 160 с.
2. Вікова психологія / За ред. Г. С. Костюка. – К.: Рад. школа, 1976. – 269 с.
3. Гребенніков Л. Р. Механізми психологічного захисту / Л. Р. Гребенніков, Є. С. Романова – Видавничий центр «Талант», 1996. – 144 с.
4. Журбин В. І. Поняття психологической зашиты в концепциях З. Фрейда и К. Роджерса // Вопросы психологии. 1990 – № 4 – с. 14-23.
5. Мельников В. М. Психологическое обеспечение деятельности ОВД в экстремальных условиях несения службы / Мельников В. М. – Улан-Удэ, 2002. – 65 с.
6. Субботина Л. Ю. Психологическая защита и стресс / Л. Ю. Субботина. – Х.: «Гуманитарный Центр», 2013. – 300 с.
7. Фрейд А. Психология «Я» и защитные механизмы / А. Фрейд. – М., 2009. – 241 с.

Теслюк О.

Науковий керівник – проф. Кодлюк Я. П.

ПІДРУЧНИК ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІННІСНОГО ПІДХОДУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У зв'язку з розбудовою в Україні демократичної держави виникає потреба у створенні системи освіти і виховання на основі принципів гуманізму, демократизму, пріоритетності загальнолюдських і національних цінностей. Важливою соціальною проблемою, що набула сьогодні особливої актуальності, є ціннісний підхід у вихованні молодого покоління. Тож надія на побудову гуманного демократичного суспільства пов'язана якраз із необхідністю укорінювати в житті традиційні загальнолюдські й національні цінності, сприяти ствердженню духовної цілісності на рівні особи і народу [6, с. 56].

Оскільки молодший шкільний вік є унікальним періодом у формуванні ціннісних орієнтацій, а підручник – одним із засобів виховної діяльності вчителя, мета статті полягає у розкритті теоретичних підходів до відбору системи цінностей в підручниках для початкової школи.

Однією із умов модернізації національної системи освіти є впровадження ціннісного підходу. Він реалізується на всіх рівнях формування змісту освіти, у тому числі на рівні навчального предмета, який відображений у підручнику.

Проблему ціннісного підходу у вихованні учнів початкової школи у різних її аспектах розглянуто у працях В. Андрущенка, І. Бега, В. Кременя, О. Савченко, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської та ін.

Цінність як феномен (сутність, класифікація, методика формування тощо) стала предметом наукового осмислення таких дослідників як Б. Анісімов, І. Бех, Л. Божович, В. Василенко, О. Єжова, С. Рубінштейн, О. Савченко, О. Сухомлинська та ін.

За результатами аналізу літературних джерел встановлено існування великої кількості понять «цінності» (ціна, цінність, цінувати, цінити), що вказує на широкий спектр цих термінів. Взагалі, ціна, цінність, цінувати, цінити – це визнавати цінність, значення кого, чого-небудь, визначати цінність чого-небудь і дорожити нею [8]. Помітно, що зазначені поняття відрізняються деталями, а суть їх одна: цінністю оголошується будь-яке матеріальне або ідеальне явище, яке має значення для людини чи суспільства, заради якого вона діє, витрачає сили, час, гроші, здоров'я тощо, заради якого живе.

Класифікація цінностей досі залишається актуальною педагогічною проблемою, єдиного підходу до цієї класифікації немає. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що цінності класифікуються за різними критеріями. Так, наприклад, вони можуть об'єднуватися в певні групи і класи залежно від того, які види потреб

ці цінності задовольняють, яку роль відіграють у житті людини і в якій сфері застосовуються. Представляємо найбільш узагальнену класифікацію цінностей (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація цінностей за різними ознаками

Критерії	Види цінностей
об'єкт засвоєння	матеріальні і морально-духовні
предмет і зміст об'єкта	соціально-політичні, економічні та моральні
суб'єкт засвоєння	громадські, класові і цінності соціальних груп
мета засвоєння	егоїстичні і альтруїстичні
рівень узагальненості	конкретні і абстрактні
спосіб прояви	стійкі і ситуативні
зміст діяльності людини	пізнавальні і предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.)
приналежність	індивідуальні (або особистісні), групові, колективні, громадські, національні, загальнолюдські
відношення суспільства	позитивні і негативні

Психолог І. Бех поділяє цінності на *термінальні* (те, що є найбільш бажаним та емоційно привабливим для особистості, описує ідеальний стан її буття); *інструментальні* (це модус (спосіб) поведінки або дій, не пов'язаних безпосередньо з метою); *оперативні* (виявляються в реальній поведінці); *базові* (цінності високого ступеня узагальнення) [1, с. 15–16].

Академік О. Савченко розглядає цінності як опосередковані культурою еталони бажаного і належного ставлення особистості до об'єктів матеріальної і духовної діяльності людей, до природи. Вона пропонує таку класифікацію базових цінностей з орієнтацією на початкову школу: *гуманізація суспільного життя і гуманізація освіти* (дитина є головною педагогічною цінністю); *освоєння цінностей культури* (підвищення загальної культури і самоцінності особистості, прилучення дітей до національних і загальнолюдських цінностей); *цінності громадянського виховання* (громадянське виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до української нації, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до української мови, історії, а також культури інших національностей); *працелюбність і відповідальність* (виховання у дітей працелюбності, поваги до трудової майстерності); *цінність екологічного світогляду* (виховання відповідальності людей за нормальне життя населення в обмеженому життєвому просторі); *здатність навчатися впродовж життя* (формування бажання і уміння людини самостійно засвоювати нові знання, прагнути творчості); *мовна культура учнів* (уміння точно, розумно, образно, переконливо, цікаво передавати усно чи письмово свої думки, почуття, бажання); *інформаційна культура* (усвідомлення виняткової цінності інформації і вміння працювати з нею); *здоров'я як цінність* (широке розуміння поняття здоров'я, складники якого взаємодіють та інтегруються) [5, с. 6–19].

Дослідниця шкільних підручників Н. Богданець-Білоskalенко розглядає цінності через загальнолюдські ціннісні орієнтири *Краси – Істини – Добра*. *Істина* розуміється як достовірні, правдиві знання про реальну дійсність. *Добро* – основна моральна цінність, що передбачає норми і правила поведінки людини, її етичні якості. *Краса* – категорія межової досконалості й гармонії, що майже зливається з ідеальними уявленнями [2].

Оскільки аксіологічна сфера молодшого школяра, порівняно з аксіосферою дорослої людини, є менш сформованою та розвинутою, вважаємо виваженим дотримання поділу цінностей на загальнолюдські й національні, властиві цьому віковому періоду.

За результатами опитування вчителів початкової школами виділено основні цінності, притаманні учням молодшого шкільного віку.

Загальнолюдські цінності, притаманні молодшим школярам, – це:

- *скромність* – уміння не вихвалитись добрими справами;
- *совість* – вище уособлення духовних чеснот людини, яке відображає самооцінку суб'єктом моральної цінності власних намірів та дій, а, отже, і цінності власної особи;
- *чесність* – моральна якість особистості, яка відображає правдивість, принциповість, вірність прийнятим зобов'язанням, суб'єктивну переконаність у правильності справи, що здійснюється, щиросердність перед іншими і самим собою;
- *справедливість* – це рівність між всіма, це певна цінність, яка показує нам співвідношення людей в цілому;
- *любов до знань* – прагнення вивчати щось нове, розвиватися та збагачуватися знаннями;

— *любов до праці* – усвідомлення дітьми та учнівською молоддю соціальної значущості праці, розвинена потреба у трудовій активності, ініціативність, схильність до підприємництва; розуміння економічних законів і проблем суспільства, шляхів їх розв'язання, готовність до творчої діяльності, конкурентоспроможності й самореалізації в умовах ринкових відносин, сформованість працелюбності й мобільності як базових якостей особистості;

— *взаємоповага* – очікування від інших таких вчинків, які відповідають моральним нормам, ґрунтуються на знаннях про особливості характеру, досвіді спілкування, умінні прогнозувати розвиток певних ситуацій;

— *цінність сім'ї* – це головна цінність у нашому світі; без неї життя людини неповноцінне; саме сім'я завжди допоможе і підтримає у важкі хвилини життя.

Національні цінності представлені такими цінностями:

— *патріотизм* – у найзагальнішому розумінні – це любов до Батьківщини; патріотизм виявляється у тому, що те, що робить людина, приносить благо її Батьківщині;

— *любов до рідного краю* – це, перш за все, любов та повага до місця, де дитина народилася, виростає.

Одним із чинників, що визначає особливості виховання учнів початкової школи, є зміст підручника. Будучи одним із видів навчальної літератури, підручник репрезентує знання та види діяльності з конкретного навчального предмета відповідно до державних стандартів освіти та вимог навчальної програми [3, с. 14]. Тому навчальна книга як носій змісту освіти, вважає Я. Кодлюк, покликана фіксувати основні його елементи, серед яких – емоційно-ціннісне ставлення до світу. Це призначення підручника реалізує виховна функція навчальної книги, яка передбачає належне відображення емоційно-ціннісного ставлення до світу, зокрема загальнолюдських та національних цінностей.

Засвоєння системи цінностей відбувається в результаті оволодіння *досвідом емоційно-ціннісного ставлення*. За довідковою літературою, це «система норм ставлення до світу, до діяльності, до людей – словом, система ціннісних орієнтирів. Він характеризується тим, що передбачає засвоєння соціального досвіду, нагромадженого суспільством, а ціннісне ставлення вчені розглядають як емоційне ставлення людини до певних об'єктів (норм, явищ, процесів, предметів) [2, с. 149].

Базою для набуття досвіду емоційно-ціннісного ставлення є знання про цінності.

Важливим структурним компонентом підручника, що є носієм навчальної інформації, вважається *текст*. Виходячи з того, що основна функція тексту полягає в наданні певної інформації для формування у школярів орієнтації в навколишньому світі (когнітивної (пізнавальної), на основі якої розвиваються уявлення і поняття); інструментальної, коли з допомогою текстів діти оволодівають відповідними способами навчальної діяльності; емоційно-ціннісної, що передбачає виховання переконань, поглядів, формування оцінної діяльності, виділяють такі функціональні стилі навчальних текстів:

- предметно орієнтовані;
- інструментально орієнтовані;
- ціннісно орієнтовані.

Розглянемо репрезентацію загальнолюдських та національних цінностей у змісті початкової освіти на прикладі ціннісно орієнтованих текстів у підручниках з «Літературного читання» (авт. О. Савченко). Результати дослідження відображено у табл. 2.

Проаналізувавши таблицю, можна дійти висновку, що у другому класі найкраще репрезентовано такі загальнолюдські цінності як взаємоповага і любов до знань, у третьому – любов до знань, в четвертому – справедливість, любов до знань, любов до праці і взаємоповага. У другому класі серед національних цінностей домінують патріотизм і любов до рідного краю, у третьому – перевага надається любові до рідного краю, а в четвертому – патріотизму. Загалом серед цінностей домінують любов до знань, взаємоповага і любов до рідного краю, проте низькою є кількість текстів, орієнтованих на виховання в учнів чесності.

Таким чином, реалізація ціннісного підходу в підручниках для початкової школи націлює на представлення у їх змісті загальнолюдських і національних цінностей у формі ціннісно орієнтованих текстів. Однак з метою формування у молодших школярів досвіду емоційно-ціннісного ставлення важливо також розробити систему навчальних завдань на засвоєння цих цінностей (на оцінювання явищ, подій, вчинків; на аналіз емоцій і почуттів автора твору, дійових осіб, власні почуття і переживання), що і є предметом подальших наукових пошуків.

Система цінностей у підручниках з «Літературного читання»

Цінності	Літературне читання О. Савченко			
	2 кл.	3 кл.	4 кл.	Загальне число
Загальнолюдські цінності				
Скромність	2	5	2	9
Совість	3	3	2	8
Чесність	2	2	1	5
Справедливість	3	2	5	10
Любов до знань	6	9	5	20
Любов до праці	4	2	4	10
Взаємоповага	8	4	4	16
Цінність сім'ї	5	0	3	8
Національні цінності				
Патріотизм	6	3	5	14
Любов до рідного краю	7	10	3	20

ЛІТЕРАТУРА

1. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2 : Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади : навч.-метод. посібник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
2. Богданець-Білошакленко Н. І. Проблема формування особистості у змісті підручників з читання для початкової школи (50–ті рр. XIX ст. – 50–ті рр. XX ст.) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. І. Богданець-Білошакленко – К., 2007. – 171 с.
3. Кодлюк Я. П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підруч. для магістрантів та студ. пед. ф-тів. / Я. П. Кодлюк. – К. : Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. – 368 с.
4. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми освіти : навч. посібник / В. В. Крижко. – К. : Освіта України, 2005. – 440 с.
5. Петінова О. Б. Проблема цінності в філософії / О. Б. Петінова // Культура народів Причорномор'я. – 2002. – № 36. – С. 183–188.
6. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
7. Тригубенко В. Формування гуманістичних цінностей особистості: від Київської Русі до сучасності / В. Тригубенко // Рідна школа. – 2009. – № 9. – С. 56–59.
8. Яременко В. В. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х т. : 42 000 слів. – Т. 1 (А – К) / В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – 2-ге вид., випр. – К. : Аконт, 2001. – 926 с.

Ліпяніна Ю.

Науковий керівник – доц. Свідерська Г. М.

**ФІЗИЧНЕ Я У ЦІЛІСНІЙ СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ
ДІВЧАТ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ**

Актуальність проблеми. В реаліях сучасного світу тіло для особистості є її невід'ємною частиною соціального, професійного та особистісного успіху. Усвідомлення свого фізичного вигляду є однією з важливих умов розвитку особистості та регулюючим фактором поведінки будь-якої людини. Крім того, досить важливою є дана проблема у дівчат юнацького віку, коли успішність залежить від багатьох факторів. Одним з таких факторів є уявлення про своє тіло та його особливості, що виступають об'єктом переживань і проблем. Тому важливість дослідження тілесності очевидна, оскільки вирішальну роль в усвідомленні фізичного Я відіграють не реальні тілесні параметри, а єдність сприймання власного тіла і ставлення до нього.

Мета статті: на основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури та висвітлення результатів емпіричного дослідження з'ясувати психологічні особливості фізичного Я дівчат юнацького віку як структурних компонентів їх Я-концепції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідженням теми тілесності займалися Н. Вульф, А.В. Барташев, А.О. Реан, О.Г. Асмолов, Д. Майерс, С. Бем. У своїх працях вони розкривають проблеми ставлення до своєї зовнішності, проблеми самосвідомості особистості, її ціннісних орієнтацій.

Згідно теорії Р. Бернса, Я-концепція являє собою динамічну систему установок і «поглядів» суб'єкта, спрямованих на самого себе і включає когнітивний компонент (образ Я) – уявлення індивіда про самого себе;